

FTAXP 10.77.21
 ЭОЖ 343.23
 JEL K14

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2023-1-2-45-55>

Г.Т. АШИРОВА,*¹

З.ғ.м., докторант.

*e-mail: anuka92_92@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-8048-9920

Т.К. АКИМЖАНОВ,¹

З.ғ.д., профессор.

e-mail: akimzhanovtk@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-6146-6005

¹«Тұран» университеті,

Алматы қ., Қазақстан

ҚЫЛМЫСҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫ САНАТТАУ ИНСТИТУТЫНЫҢ РӨЛІ ТУРАЛЫ

Андатпа

Қылмысқа қарсы іс-қимылда Қазақстан Республикасындағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды санаттау институтының маңыздылығының теориялық және практикалық аспектілері қарастырылған. Авторлар қылмыстық заңнама және қылмыстық құқық ғылымы тұрғысынан қылмыстық құқық бұзушылықтарды санаттарға бөлу институтының қазіргі заманғы құқықтық түсінуіне және құқық қолдануына талдау жасады. Авторлар Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық заңнамасына бірқатар новеллалар мен құқық қолдану қызметін одан әрі жетілдіру бойынша ұсынымдар ұсынды. Құқық қолданушылар үшін қиындық, мысалы, бір баптың бір бөлігі қылмыстың төрт санатының әр түрлілігіне жатқызылуы мүмкін бірнеше бөліктен тұратын жекелеген баптар кездесетіндігінде (мысалы, ҚК-нің 120, 121, 122 – баптары бір мезгілде ауырлығы орташа, ауыр, аса ауыр қылмыстарға жатқызылады; ҚК-нің 143 – бабы онша ауыр емес, ауырлығы орташа, ауыр қылмыстарды білдіреді; ҚК-нің 367-бабы бір мезгілде қылмыстардың барлық төрт санатын білдіреді: 1-бөлігі – онша ауыр емес, 2-бөлігі – ауырлығы орташа, 3-бөлігі – ауыр қылмыстар және т.б.). Бұл мәселе егжей-тегжейлі тәуелсіз зерттеуге және түсінуге лайық. Оң мысал ретінде ҚазКСР бұрынғы ҚК-нің 7-1-бабында «ауыр қылмыс ұғымы» қолданылған құқықтық техниканы келтіреміз. Сол кезеңнің заң шығарушысы ауыр қылмыс ұғымын нақты анықтады, өйткені ол осы санатқа жататын барлық ауыр қылмыстардың тізімін жасады. Бұл құқық қорғау органдарына жұмыс барысында оқиғаларды оңай басқаруға және белгілі бір жасалған қылмыстардың дұрыс біліктілігін беруге мүмкіндік берді, бұл өз кезегінде жазаның дұрыс тағайындалуын білдіреді.

Тірек сөздер: қылмыстық құқық бұзушылық, қылмыс санаттары, онша ауыр емес қылмыстар, ауырлығы орташа қылмыстар, ауыр қылмыстар, аса ауыр қылмыстар.

Кіріспе

Қылмыстық жазаларды тағайындау кезінде объективтілік пен әділеттілікті қамтамасыз ету үшін қылмыстық құқық бұзушылықтарды санаттау институтының маңызы зор, өйткені жасалған әрекетті қылмыстың белгілі бір санатына жатқызу қылмыстық жаза тағайындау үшін негіз болып табылады. Жасалған қылмыстың қоғамдық қауіптілік дәрежесі неғұрлым жоғары болса, қылмыстық жаза соғұрлым қатаң болуы керек.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабында өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде бекітіп, оның ең қымбат қазынасы адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары болып табылады [1], біздің еліміз мемлекетте жүргізілетін қылмыстық саясаттың базалық басымдықтары қоғамдағы идеологиялық әралуандылық болып табылатын қоғам құруға, сондай-ақ қылмысқа қарсы іс-қимыл жасау жөніндегі шаралардың тиімділігін арттыруға ұмтылады.

Мемлекеттің икемді қылмыстық саясатын жүргізу қажеттігі туралы «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы»

Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы № 858 Жарлығымен бекітілген, онда қылмыстық құқық бұзушылықтарды жіктеу және санаттау өлшемшарттарын айқындауда жаңа тәсілдер қажет екендігі атап өтілді. Әлемнің бірқатар елдерінде жасалғандай, Қылмыстық кодекс қылмыстық жазаланатын әрекеттердің өзге жіктемесіне: тиісті санаттағы қылмыстарға және қылмыстық теріс қылықтарға негізделуі мүмкін. Қылмыстық теріс қылық үшін соттау соттылыққа әкеп соқпауы тиіс [2].

Соңғы онжылдықтар ішінде мемлекетте заңдылықты нығайтуға, қылмысқа қарсы күресті күшейтуге, құқық қорғау органдары жұмысының сапасын арттыруға бағытталған заң саласын іс жүзінде үздіксіз реформалау жүзеге асырылуда.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің әдістемелік негізін, қылмыстық құқық институтын жетілдіру қылмыстық құқық бұзушылықтарды санаттаудың Қазақстан Республикасында құқық қолдану қызметінің тиімділігін арттыру мәселелеріне тікелей қатысы бар.

Әдебиетке шолу

Қай кезде болмасын қылмыстық мәселесі өзінің өзектілігінен арылған емес. Қылмыстық құқық бұзушылықтармен байланысты ғылыми зерттеулер отандық ғалымдар: И.Ш. Борчашвили [2], Ю.И. Бытко [3], Е.А. Онғарбаев [7], ТМД елдерінің ғалымдары: А.И. Коробеева [15], М.И. Ковалев [21], сияқты ғалымдардың еңбектерінен көрініс табады.

Негізгі ережелер

Қылмыстарды санаттау институтының маңыздылығын асыра бағалау қиын, өйткені қылмыстарды әртүрлі критерийлер бойынша белгілі бір топтарға бөлу арқылы басқа белгілі принциптермен қатар, әділеттілік сияқты қылмыстық құқықтың маңызды принциптері қамтамасыз етіледі [3] және қылмыстық жауапкершілік пен жазаны даралау [4].

Қазақстандық заң ғылымы үшін қылмыстық құқық бұзушылықтарды санаттарға бөлу институтының мәні мен маңызын әзірлеу және зерттеу салыстырмалы түрде жаңа және аз зерттелген мәселе болып табылады.

Қазақстандық құқықтық доктринада қылмыстарды санаттау мәселелері келесі ғалымдардың жұмыстарында қозғалды: Е.О. Алауханов [12, 46–47], К.Ж. Балтабаев [5], И.Ш. Борчашвили [6], Е.А. Онғарбаев [7], С.М. Рахметов [8], Г.Р. Рүстемова [9], И.И. Рогов [5], Б.К. Шнарбаева [11] және т.б.

Мәселен, белгілі қазақстандық ғалым Е.О. Алауханов қылмыстың сандық белгілерін сипаттай отырып, қылмыстың жай-күйін басқалармен қатар бағалау кезінде «қылмыстардың ауырлық дәрежесі бойынша үлес салмағы туралы» мәліметтерді бірінші орынға қойды [12], яғни біз қарастырып отырған тақырыпқа қатысты, әңгіме қылмыстардың санаттары туралы болып отыр.

Басқа қазақстандық ғалым Б.К. Шнарбаев дұрыс атап өткендей, заңнаманы дамытудың қазіргі кезеңінің ерекшелігі қылмыстық жауапкершілікті саралау мен дараландыруға одан әрі ұмтылу болып табылады. Бастапқыда қылмыстық теріс қылықтар деп аталатын ауыр емес қылмыстардың бүкіл тарихы бізді қылмыстарды ауыр қылмыстарға, қылмыстарға және теріс қылықтарға тарихи негізделген бөлуге қайта оралудың орындылығына әкеледі [11].

Аталған зерттеушілердің еңбектері қазіргі заманғы жағдайларға қатысты қылмыстық құқық бұзушылықтарды санаттауды түсінудің ғылыми негіздерін одан әрі дамытуға ықпал еткенін атап өткен жөн.

Аталған аспектілер біз қарастырып отырған қылмыстық құқық институтының қылмыстық құқық бұзушылықтарды санаттарға бөлу ретінде ғылыми тұрғыдан жеткіліксіз әзірленгенін көрсетеді.

Белгілі болғандай, ҚР ҚК 10-бабында қылмыс пен қылмыстық теріс қылық ұғымы қылмыстық құқық бұзушылықтар қоғамдық қауіптілік және жазаланушылық дәрежесіне қарай қылмыстар мен қылмыстық теріс қылықтар болып бөлінеді [14].

Айта кету керек, ҚР ҚК жалпы бөлімінің 2-бөлімі «Қылмыстық құқық бұзушылық» деп аталады және осы бөлімнің барлық баптарында жасалған қоғамдық қауіпті әрекеттің сипаттамасы туралы сөз болғанда, ҚР ҚК 11, 14, 24-баптарын қоспағанда, әрбір баптың атауында «қылмыстық құқық бұзушылық» көрсетілген.

Сондықтан ҚР ҚК-нің 11-бабындағы қылмыстар санатына «қылмыстар», «қылмыстық құқық бұзушылықтар» деген сөздердің орнына атау берілуі тиіс және міндетті түрде қылмыстық құқық бұзушылықтардың жалпы санатына «қылмыстық теріс қылық» енгізілуі тиіс деп санаймыз.

Өздеріңіз білетіндей, кез-келген әрекетті немесе жеке тұлғаны жіктеу негізінде әртүрлі негіздер алынуы мүмкін.

Ресейдің қылмыстық заңнамасында қылмыстарды саралаудың үш түрі қабылданған. Біріншіден, қоғамдық қауіптің сипаты мен дәрежесі бойынша қылмыстың төрт ірі санатына жіктеу (Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің 15-бабы). Екіншіден, Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің 6-бөлімінде және 19-тарауларында қарастырылған жалпы қол сұғушылық объектісіне жіктеу (1996 ж. олардың жиырма жетісі бар). Мысалы, өмір мен денсаулыққа, бейбітшілік пен адамзат қауіпсіздігіне қарсы қылмыстар, әскери қылмыстар. Үшіншіден, қылмыстар қоғамдық қауіптілік сипаты бойынша біртекті, қоғамдық қауіптілік дәрежесі бойынша қарапайым, білікті, артықшылықты болып бөлінеді. Сонымен, композициялар бойынша кісі өлтіру ерекшеленеді: ауырлататын белгілері бар білікті, қарапайым, яғни ауырлататын және жұмсартатын белгілері жоқ, жұмсарту белгілері бар кісі өлтіру (әсер ету жағдайында, қажетті қорғаныс шегінен асқан кезде, нәрестелік) [15].

Қазақстандық заңнамаға қатысты қылмыстарды санаттау жоғарыда көрсетілген Үш негіз бойынша да қаралады.

Бірінші негіз бойынша, ҚР ҚК 11-бабындағы қылмыстар сипатына және қоғамдық қауіптілік дәрежесіне қарай онша ауыр емес қылмыстар, ауырлығы орташа қылмыстар, ауыр қылмыстар және аса ауыр қылмыстар болып бөлінеді [14].

Екінші негіз бойынша, 2014 ж. ҚР ҚК-нің Ерекше бөлімінде 18-тарау бөлінді.

Үшінші негіз бойынша, ҚР ҚК-де және РФ ҚК-де барлық қылмыстар қоғамдық қауіптілік сипаты бойынша біртекті болып, қоғамдық қауіптілік дәрежесі бойынша қарапайым, білікті, артықшылықты болып сараланады.

Бұл ұқсастық кездейсоқ емес, өйткені 1996 жылғы РФ ҚК және 1997 және 2014 жж. ҚР ҚК қылмыстарды санаттау ережелерін баяндау кезінде ТМД-ға қатысушы мемлекеттер үшін модельдік Қылмыстық кодекстің 18-бабында тұжырымдалған ережелер негізге алынды [16], онда қылмыстарды жіктеу берілген, оған сәйкес осы Кодексте көзделген іс-әрекеттердің сипаты мен қоғамдық қауіптілік дәрежесіне қарай онша ауыр емес, ауырлығы орташа, ауыр және аса ауыр қылмыстарға бөлінген.

Айта кету керек, егер 1997 жылғы ҚР ҚК-де аталған қылмыстарды санаттау сол кезеңдегі ҚК құрылымына толық сәйкес келсе, 2014 жылғы ҚР ҚК-де қылмыстар мен қылмыстық теріс қылықтардан тұратын қылмыстық жазаланатын әрекеттердің екі буынды жүйесінің енгізілуіне байланысты қылмыстарды санаттау қылмыстық теріс қылықтарды есепке алмай жасалған.

Нәтижелер мен талқылау

Қылмыстық теріс қылықтардың қатарына жеке тұлғаға, кәмелетке толмағандардың құқықтарына, қоғамдық қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіпке қол сұғатын бірқатар әкімшілік құқық бұзушылықтар, сондай-ақ қазіргі уақытта бас бостандығынан айыру жазасы қолданылмайтын онша ауыр емес қылмыстар кірді.

Сонымен қатар, ҚР ҚК 79-бабының 2-бөлігіне енгізілген «қылмыстық теріс қылық жасағаны үшін сотталған адам соттылығы жоқ деп танылады» новелласына сәйкес [14]. Алайда, бұл ереже қылмыстық жазаны түсінудің жалпы тұжырымдамасына қайшы келеді, оның бір белгісі кінәлінің «соттылығы» болды.

2014 жылғы ҚР ҚК әзірлеушілерінің пікірінше, бірқатар әкімшілік құқық бұзушылықтарды қылмыстық теріс қылықтарға ауыстыру туралы шешім құқық қолданудың неғұрлым ыңғайлы рәсімдік сәттерінен белгілеуден туындағанын атап өткен жөн.

Мәселен, олар (әкімшілік құқық бұзушылықтар) бойынша тұтастай әкімшілік сот ісін жүргізу үшін көзделгендей, хаттаманы дереу жасау және уәкілетті органның қарауына жіберу мүмкін емес.

Мысалы, денсаулыққа зиян келтіруге әкеп соққан Жол жүрісі қағидаларын бұзғаны үшін әкімшілік жауаптылыққа тарту үшін сот-медициналық сараптама жүргізу жәбірленушіге қандай зиян – ауырлығы орташа немесе ауыр зиян келтірілгенін анықтау үшін 21 күн өткеннен кейін ғана мүмкін болады.

Осыған ұқсас, магистральдық құбырларды салу, пайдалану немесе жөндеу, көлік құралдарын сапасыз жөндеу және оларды техникалық ақаулармен пайдалануға шығару және т.б. кезінде қауіпсіздік ережелерін бұзу фактілері бойынша тиісті сот-техникалық сараптамалар жүргізілуі керек.

Сонымен қатар, 2014 жылғы ҚК әзірлеушілерінің пікірінше, әкімшілік құқық бұзушылықтарды қылмыстық теріс қылықтар қатарына ауыстыру жауапкершілікке тартылатын адамдарды қорғауды күшейтуге мүмкіндік береді.

Бұл қорғаушыны – кәсіби адвокатты міндетті түрде тарту және қылмыстық іс жүргізу кодексінде белгіленген процедуралық кепілдіктердің бүкіл кешенін қолдану.

Бұдан басқа, жоғарыда атап өткеніміздей, ҚР ҚК 11-бабы 2014 жылғы ҚР ҚК қылмыстар санаты [14] ҚР ҚК 10-бабының 1997 жылғы ҚР ҚК қылмыстар санаты бұрынғы редакциясында қалды [17].

Бізге ҚР ҚК 11-бабының атауын «қылмыстық құқық бұзушылықтар санатында» өзгерту керек сияқты және онда міндетті түрде қылмыстық теріс қылықтардан орын табу керек.

Алайда, бес жылдық құқық қолдану практикасы көрсеткендей, ҚР ҚК 2015 жылғы 1 қаңтардан бастап 2014 ж. күшіне енген сәттен бастап ҚР ҚК-не қылмыстар мен қылмыстық теріс қылықтардан тұратын екі буынды қылмыстық-жазаланатын іс-қимылдар жүйесін енгізу құқық қолданушылар үшін де, азаматтар үшін де анық емес.

Бұл туралы ҚР Президенті Қ.К. Тоқаевтың 2020 жылғы 1 қыркүйектегі жолдауында нақты айтылған болатын. ҚР Президенті Қ.К. Тоқаев қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу заңнамасының тұрақтылығын қамтамасыз ету маңызды екенін атап өтті. Оның жиі түзетулері, өзгерістері құқық қолдануға теріс әсер етеді және бірыңғай тергеу және сот практикасын жасауға мүмкіндік бермейді.

Заңнаманы қолдануға қатысты шешімдер көбінесе құқық қолданушылардың қолайлылығына қарай тиісті талдау мен болжамсыз қабылданады. Сондықтан «әкімшілік» және «қылмыстық» құқық бұзушылықтардың жаңа түсініктерін әзірлеу қажет. Құқық бұзушылықтар үшін жаза белгілеудің қисыны қоғамға және заң жұртшылығына түсінікті болады [18].

Біздің ойымызша, ҚР ҚК-не қылмыстар мен қылмыстық теріс қылықтардан тұратын қылмыстық жазаланатын әрекеттердің екі буынды жүйесін енгізу өзін толық ақтаған жоқ. Біріншіден, әкімшілік құқық бұзушылықтарды жасанды түрде криминализациялау процесі орын алды, онда рәсімдік сәттерді жеңілдету мақсатында (қарау мерзімдерін қысқарту, адвокатты міндетті түрде тарту мүмкіндігі, ҚР ҚДЖК белгіленген процестік кепілдіктердің барлық кешенін қолдану және т.б.) ҚР Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы кодексінен бірқатар құрамдар ҚР ҚК-не механикалық түрде ауыстырылды. Екіншіден, қылмыстық теріс қылық қылмыстық құқықтың жалпы тұжырымдамасына сәйкес келмейді, өйткені қылмыстық теріс қылық жасағаны үшін сотталған адам тіпті соттылығы жоқ деп танылады (б. 2. ҚР ҚК 79-бабы). Өздеріңіз білетіндей, қылмыстық жазаның маңызды белгілерінің бірі, басқалармен қатар, соттылық болып табылады. Үшіншіден, ҚР ҚК-де қылмыстық теріс қылықтардың болуы құқық қолдану практикасын едәуір қиындатады, өйткені олар ҚК-нің дербес баптары болып бөлінбеген, ал қылмыстық теріс қылықты қылмыстан ажырату үшін негіз ретінде тек санкция ғана қолданылады, ол өзгерген кезде қоғамдық қауіпті іс-әрекет автоматты түрде қылмыстық теріс қылықтардан қылмыстар қатарына немесе кері ауыса алады. Төртіншіден, қылмыстық-құқықтық қатынастар саласы өте жауапты және сонымен бірге құқықтың ерекше саласы (1-бөлім. ҚР ҚК 1-бабы) бойынша жүргізіледі, онда тек ерекше жеке алынған жағдайлар ғана көзделеді. ҚР ҚК-де қылмыстық теріс қылықтардың болуы кейіннен қылмыстық жаза сияқты пәрменді және маңызды құқық қолдану құралының әлсіреуіне және жойылуына әкеп соғуы мүмкін.

Бізге Мемлекет басшысының нұсқауларын орындау және ҚР ҚК-нің 11-бабын «қылмыстар санатына» ҚР ҚК-нің 2014 жылғы енгізілген новеллаларымен сәйкестендіру үшін (екі буынды жүйені енгізу: қылмыстық құқық бұзушылықтар (қылмыс, қылмыстық теріс қылық), 1997 жылғы ҚР ҚК-дегі сияқты, қылмыстың орнына екі тәсіл болуы мүмкін.

Біріншісі – ең қарапайым-қылмыстық құқық бұзушылықтарды түсінудің екі буынды жүйесінен бас тарту және қылмыс туралы ғана айтылған кезде әлеуметтік қауіпті әрекетті түсінудің ескі бір буынды жүйесіне оралу. Оның үстіне, ТМД-ға қатысушы мемлекеттер үшін модельдік Қылмыстық кодекстің 18-бабының ережелері [16] қылмыстық құқық бұзушылық және қылмыстық теріс қылық сияқты санаттарды көздемейді.

Екінші тәсіл – қылмыстық құқық бұзушылықтардың жаңа құрылымын қалдыру, бірақ оны біршама жаңғырта отырып. Мәселен, ҚР ҚК-нің 2014 жылғы қылмыстық құқық бұзушылықты (қылмыс, қылмыстық теріс қылық) түсінудің жаңа екі буынды тұжырымдамасына сәйкес ҚР ҚК-нің 11-бабының атауы мен мазмұнын өзгерту қажет. Мәселен, ҚР ҚК-нің 11-бабы «қылмыстар санаты» атауының орнына қолданыстағы ҚР ҚК-де ҚР ҚК-нің 11-бабы «қылмыстық құқық бұзушылықтар санаты» деген жаңа, неғұрлым нақты атау енгізілген екі буынды жүйені ескере отырып қарастырылсын – қылмыстық құқық бұзушылық (қылмыс, қылмыстық теріс қылық).

Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаев атап өткендей, «қылмыстық құқық бұзушылық» түсінігінде ҚР қолданыстағы қылмыстық заңнамасын жетілдірудің екінші тәсілі неғұрлым қолайлы болып табылады.

Келесі жағдайлар қылмыстық құқық бұзушылықты түсінудегі мәселені шешудің екінші тәсілінің орындылығын көрсетеді.

ҚР ҚК 2014 жылғы жаңа әзірлеушілерінің пікірінше, қылмыстық теріс қылықтар институтының тиімділігі жалпы әлемдік практикамен расталады.

Атап айтқанда, қылмыстық құқық бұзушылықтардың (теріс қылықтар мен қылмыстар) екі буынды жүйесі Германия, Испания, Австрия, Голландия, Норвегия, Чехия, Албания, Литва, Латвия, Түркияның қылмыстық кодекстерімен көзделеді.

ҚР ҚК-не қылмыстық теріс қылықтарды енгізу пайдасына, біздің ойымызша, қылмыстық теріс қылықтар үшін жазаның жұмсақ түрлерінің кең спектрі, бірінші кезекте, қоғамдық және түзеу жұмыстары, сондай-ақ ескіру мерзімі мен соттылықтың болмауы көзделді.

2014 жылғы ҚР ҚК-де, оны әзірлеушілердің пікірінше, қылмыстың барлық жаңа түрлерімен, әсіресе қылмыс күшейген салаларда күресу үшін негіз қаланды, балалар мен жасөспірімдерге кез келген қолсұғушылық ерекше қатаң жазаланатын болады.

Сонымен бірге, халықтың әлеуметтік осал топтары үшін, бірінші кезекте, жасөспірімдер, әйелдер, зейнеткерлер мен мүгедектер үшін алғаш рет қамауға түскендер үшін заң жауапкершілікті барынша жеңілдетті.

Қылмыстар мен қылмыстық құқық бұзушылықтардан тұратын қылмыстық жазаланатын әрекеттердің екі буынды жүйесін енгізудің ең маңызды жаңалығы, оны жасаушылар қылмыстық жауапкершілік пен жазаны даралау мүмкіндігі деп санайды.

И.О. Ткачев атап өткендей, қылмыстық құқық бұзушылықты Қылмыстық кодекс жүйесіне енгізудің орындылығы революцияға дейінгі заңнамада да көрсетілген. Сонымен, қылмыстық құқық бұзушылықтарды түрлерге саралау алғаш рет Ресей Заңында 1845 жылғы қылмыстық және түзету туралы Кодексте жүзеге асырылды. Александр II-нің сот реформалары кезінде қылмыстық құқық бұзушылықтың санаты 1864 жылғы Әлемдік судьялардың жазалары туралы Кодексте көрініс тапты. Сонымен бірге, И.О. Ткачев атап өткендей, қылмыстық құқық бұзушылықтарды қылмыстарға және қылмыстық теріс қылықтарға саралаудың өлшемі – кінәлі адамға қолданылатын жазаның түрі [19].

Енгізу мүмкіндігі туралы, қылмыстық теріс қылықтар көрсеткен және кеңестік ғалымдар. Мысалы, әйгілі кеңестік-ресейлік ғалым Н.Ф. Кузнецова, елдің кеңестік даму кезеңінде, қылмыстарды санаттау кезінде ауыр, аз ауыр қылмыстар мен қылмыстық құқық бұзушылықтарды анықтады [20].

Қылмыстарды үш буынды жіктеудің осы идеясының жақтаушысы М.И. Ковалев болды, ол сонымен бірге барлық қылмыстарды ауыр қылмыстарға, қылмыстарға және теріс қылықтарға бөлуді ұсынды [21].

Кейіннен М.И. Ковалев барлық қылмыстардың дәстүрлі бөлінуін үш санатқа қайта құру жеткілікті деп жазды: ауыр қылмыстар, қылмыстар және теріс қылықтар. Осы санаттардың әрқайсысы үшін санкциялардың шамамен шектерін белгілеу керек. Бұл бөлімді Қылмыстық кодекстің жалпы бөлігінде бекітуге болады [22].

Елдің бұрын қолданыста болған Қылмыстық кодекстерінде орын алған оң аспектілерді ескеру қажет. 1997 жылғы 16 шілдеде қабылданған және 1998 жылғы 1 қаңтардан бастап қолданысқа енгізілген Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде ҚазКСР ҚК-мен салыстырғанда қылмыстық заңнаманы жетілдіру бойынша үлкен инновациялық жұмыс жүргізілді. 1959 жылғы КСРО [23] қоғамның өзгерген өмір сүру жағдайларын, оның ішінде қылмысты түсіну, адамның табиғи құқықтары мен бостандықтарының заңмен қорғалатын жоғары әлеуметтік құндылықтардың біріншілігі мен ажырамастығын негізге ала отырып, оны санаттарға бөлуді ескере отырып.

Алайда, біздің пікірімізше, 1997 жылғы ҚР ҚК-Қазақстан үшін өтпелі кезең болды, сондықтан 2014 жылғы ҚР ҚК-де Қазақстан Республикасының егеменді дамуына қатысты неғұрлым аяқталған болып табылады.

Сонымен бірге, Ресей ғалымдарының әділ пікірі бойынша қылмыстарды санаттаудың басты мәселесі – қылмыстарды топтарға жіктеудің негізін дұрыс таңдау. Критерийлер таза формальды болуы мүмкін (санкцияның мөлшері) немесе заңсыздық белгісін (санкцияны) әлеуметтік белгілермен (әлеуметтік қауіп пен кінәлілік) біріктіре алады [15].

Белгілі болғандай, қылмыс жасағаны үшін әділ жаза тағайындаудың маңызды шарттарының бірі қылмыстық жауапкершілікті заңнамалық деңгейде саралау болып табылады. Мұндай саралаудың көптеген нысандарымен қатар, қылмыстарды ауырлығына байланысты санаттарға бөлу институты жетекші рөл атқарады.

Біз 2014 жылғы ҚР ҚК Ерекше бөлігіне жүргізген баптар бойынша талдау қылмыстық құқық бұзушылықтар, яғни қылмыстар мен қылмыстық теріс қылықтар санаттарының арақатынасының нақты көрінісін анықтауға мүмкіндік берді.

ҚР ҚК Ерекше бөлімінде қылмыстық құқық бұзушылықтардың мынадай санаттары көзделген: қылмыстық теріс қылықтар – 146 құрам; онша ауыр емес қылмыстар – 160 құрам; ауырлығы орташа қылмыстар – 279 құрам; ауыр қылмыстар – 258 құрам; аса ауыр қылмыстар – 104 құрам.

Қылмыстарды мұндай санаттау мемлекеттің белгілі бір әлеуметтік қауіпті әрекеттерді бағалауының, қылмыстық құқықтың басқа институттарының нормаларын реттеуге және қылмыстық заңның баптарын жүйелеуге деген ұмтылысының көрсеткіші болып табылады.

Қылмыстық құқық институтын жетілдіру қылмыстық құқық бұзушылықтарды санаттаудың Қазақстан Республикасында құқық қолдану қызметінің тиімділігін арттыру мәселелеріне тікелей қатысы бар.

Баяндалғанды ескере отырып, мынадай ұсыныстар енгіземіз.

1. Бізге Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаевтың 2020 жылғы 1 қыркүйектегі жолдауында жоғарыда көрсетілген «әкімшілік құқық бұзушылық» және «қылмыстық құқық бұзушылық» ұғымдарын түсіну бөлігінде тапсырмасын орындау үшін заң шығарушыға қылмыстық теріс қылықтарды қылмыстық құқық саласына енгізудің бес жылдық практикасын талдап, қорытындылаған, содан кейін негізделген шешім қабылдаған орынды болар еді.

Мысалы, 1997 жылғы ҚР ҚК құрудың ескі классикалық құрылымына оралуға, яғни қылмыстық құқық бұзушылық (қылмыстық теріс қылық, қылмыс) ұғымынан бас тартуға және тек қылмысқа оралуға болады. Бұл Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасын қоғамдық қауіптілігі жоқ, қылмыстық теріс қылықтар жататын болмашы әрекеттерден едәуір жеңілдетуге немесе оларды онша ауыр емес қылмыстар қатарына ауыстыруға және сол арқылы тек ерекше жағдайларда ғана туындауы тиіс қылмыстық-құқықтық қатынастар саласындағы айрықшалықты қайтаруға мүмкіндік береді.

Бұдан басқа, қылмыстық жазаланатын әрекеттердің, яғни қылмыстық құқық бұзушылықтардың (қылмыс, қылмыстық теріс қылық) екі буынды жүйесі жетінші жалпы отырыста қабылданған Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы үшін ұсынымдық сипаттағы үлгілік Қылмыстық кодекске қайшы келеді

Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттердің Парламентаралық Ассамблеясы (1996 жылғы 17 ақпандағы № 7–5 қаулысы) (2006 жылғы 16 қарашадағы өзгерістермен). Айта кету керек, бұл жаңалық осы уақытқа дейін Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексіне енгізілмеген.

Немесе Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық заңнамасына сәйкес келтіру арқылы қылмыстық жазаланатын әрекеттердің, яғни қылмыстық құқық бұзушылықтардың (қылмыс, қылмыстық теріс қылық) екі буынды жүйесін дамытуды жалғастыру.

2. Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық заңнамасын қылмыстық жазаланатын әрекеттердің екі буынды жүйесіне сәйкес келтіру:

- ♦ ҚР ҚК 11-бабының «қылмыстар санаты» деген атау «қылмыстық құқық бұзушылықтар санатында» өзгертілсін, себебі бұл қылмыстық жазаланатын әрекеттердің екі буынды құрылымына сәйкес келеді;

- ♦ ҚР ҚК 11-бабын қылмыстық құқық бұзушылықтардың жаңа санатымен – қылмыстық теріс қылықтармен толықтыру, өйткені қылмыстық құқық бұзушылықтардың осы санаты қылмыстық құқық бұзушылықтарды санаттаудың жалпы тұжырымдамасынан шыққан;

- ♦ ҚР ҚК 79-бабының 2-бөлігінен «соттылық», «сондай-ақ қылмыстық теріс қылық жасағаны үшін сотталған адамдар» деген сөздер алынып тасталсын, бұл қылмыстық теріс қылық жасағаны үшін соттылықтың құқықтық салдарын, сондай-ақ қылмыстар – соттылықты қалдыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, біз қылмыстық жазаның жалпы тұжырымдамасын қалпына келтіреміз, оның белгілерінің бірі – соттылық. Олай болмаған жағдайда, қолданыстағы қылмыстық заңнамада жазылғандай, қылмыстық теріс қылық жасағаны үшін жаза соттылыққа әкеп соқпайды, қылмыстық жазаның және тұтастай алғанда қылмыстық-құқықтық қатынастардың мәнін бұлдыратады.

3. ҚР ҚК 2014 жылғы «қылмыстар санаты» 11-бабында бекітілген қылмыстарды санаттау негіздерін қайта қарау.

Біздің ойымызша, 1997 және 2014 жж. ҚР ҚК әзірлеушілері қылмыс санаттарын анықтауда әдістемелік қателік жіберді. Қылмыстарды жіктеу үшін механикалық тәсіл ұсынылды, өйткені ол тек екі белгіге негізделді: кінә нысаны және жаза мөлшері (бас бостандығынан айыру мерзімі), соңғысы басым критерий болып табылады. Тек заң шығарушы ғана білдіретін әлеуметтік қауіптің сипаты құқықтық өрістен тыс қалды. Бұл құқық қолдану тәжірибесін едәуір қиындатады, өйткені қылмыстың болжамды санаттарын иесіздендіру орын алды.

Құқық қолданушылар үшін қиындық, мысалы, бір баптың бір бөлігі қылмыстың төрт санатының әр түрлілігіне жатқызылуы мүмкін бірнеше бөліктен тұратын жекелеген баптар кездесетіндігінде (мысалы, ҚК-нің 120, 121, 122-баптары бір мезгілде ауырлығы орташа, ауыр, аса ауыр қылмыстарға жатқызылады; ҚК-нің 143-бабы онша ауыр емес, ауырлығы орташа, ауыр қылмыстарды білдіреді; ҚК-нің 367-бабы бір мезгілде қылмыстардың барлық төрт санатын білдіреді: 1-бөлігі – онша ауыр емес, 2-бөлігі – ауырлығы орташа, 3-бөлігі – ауыр қылмыстар және т.б.). Бұл мәселе егжей-тегжейлі тәуелсіз зерттеуге және түсінуге лайық.

Оң мысал ретінде ҚазКСР бұрынғы ҚК-нің 7–1-бабында «ауыр қылмыс ұғымы» қолданылған құқықтық техниканы келтіреміз. Сол кезеңнің заң шығарушысы ауыр қылмыс ұғымын нақты анықтады, өйткені ол осы санатқа жататын барлық ауыр қылмыстардың тізімін жасады.

Бұл құқық қорғау органдарына жұмыс барысында оқиғаларды оңай басқаруға және белгілі бір жасалған қылмыстардың дұрыс біліктілігін беруге мүмкіндік берді, бұл өз кезегінде жазаның дұрыс тағайындалуын білдіреді.

Қазіргі уақытта құқық қорғау органдары қылмыстарды санаттаудың күрделілігіне байланысты елеулі салдарға әкелетін қателіктер жіберуде.

Тағы бір мәселе – қылмыстарды санаттауға байланысты. Зерттеу нәтижелері бойынша, әдетте, айыппұлдың көбеюі қылмыстық жазалардың алдын-алу функцияларын жүзеге асыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, айыппұлды жазаның кез-келген түріне балама ретінде емес, тәуелсіз міндетті жаза ретінде қабылдау қажет, ол үшін ҚР ҚК-нің 11-бабында (қылмыстар санаты) белгіленген қылмыстарды санаттау тәртібін қайта қарау керек, егер тек бас бостандығынан айыру мерзімдері оларды айыппұл сомаларымен толықтыра отырып негізге алса, онда заң шығарушыға белгілі бір баптың санкциясын тұжырымдау кезінде міндетті түрде

қалдырудың қажеті жоқ. Қазір мәжбүрлеп орын алғандай, жазаның ең көп таралған түрі – бас бостандығынан айыру ретінде.

Мысалы, егер біз кез келген баптың санкциясынан бас бостандығынан айыру сияқты жаза түрін алып тастасақ, онда бұл құрам ҚР ҚК 11-бабына сәйкес қылмыстардың төрт санатының бірінің тобынан автоматты түрде шығып, қылмыстық теріс қылықтар қатарына автоматты түрде ауысады.

Сондықтан заң шығарушы кез-келген баптың редакциясымен баптың санкциясында бас бостандығынан айыру сияқты жаза түрін қалдыруға мәжбүр.

Осы мәселені шешу үшін ҚР ҚК-нің «қылмыстық құқық бұзушылықтар санаттары» деген 11-бабын мынадай редакцияда көрсету ұсынылады:

1. Қылмыстық құқық бұзушылықтар сипатына және қоғамдық қауіптілік дәрежесіне қарай қылмыстық теріс қылықтар, онша ауыр емес қылмыстар, ауырлығы орташа қылмыстар, ауыр қылмыстар және аса ауыр қылмыстар болып бөлінеді.

2. Жасалғаны үшін бас бостандығынан айыру немесе бас бостандығын шектеу көзделмеген, ал салынатын айыппұл сомасы екі жүз айлық есептік көрсеткіштен аспайтын іс-әрекеттер қылмыстық теріс қылықтар деп танылады.

3. Жасалғаны үшін осы Кодексте көзделген ең ауыр жаза бас бостандығынан айырудың екі жылынан аспайтын немесе мөлшері (екі мың АЕК-ке дейінгі) айыппұл болатын қасақана жасалған іс-әрекеттер, сондай-ақ жасалғаны үшін осы Кодексте көзделген ең ауыр жаза бас бостандығынан айырудың бес жылынан аспайтын немесе айыппұл (бес мың АЕК-ке дейін) аспайтын абайсызда жасалған іс-әрекеттер онша ауыр емес қылмыстар деп танылады.

4. Жасалғаны үшін осы Кодексте көзделген ең ауыр жаза бас бостандығынан айыру бес жылдан аспайтын қасақана жасалған іс-әрекеттер немесе айыппұл (бес мың АЕК-ке дейін), сондай-ақ жасалғаны үшін бес жылдан астам мерзімге бас бостандығынан айыру түріндегі жаза немесе айыппұл (бес мың АЕК-тен астам) көзделген абайсызда жасалған іс-әрекеттер ауырлығы орташа қылмыстар деп танылады.

5. Жасалғаны үшін осы Кодексте көзделген ең ауыр жаза бас бостандығынан айыру немесе айыппұл (он екі мың АЕК-ке дейін) он екі жылдан аспайтын қасақана жасалған іс-әрекеттер ауыр қылмыстар деп танылады.

6. Жасалғаны үшін осы Кодексте он екі жылдан астам мерзімге бас бостандығынан айыру, өмір бойы бас бостандығынан айыру немесе өлім жазасы түріндегі жаза немесе айыппұл (он екі мың АЕК-тен астам) көзделген қасақана жасалған іс-әрекеттер аса ауыр қылмыстар деп танылады».

Бұдан басқа, құқық қолданушыларға ыңғайлы болу үшін қылмыстық құқық бұзушылықтардың әрбір санатына қарсы ҚР ҚК Ерекше бөлімінің баптарында көзделген барлық құрамдардың тізбесін беру керек.

Қорытынды

Зерттеу жұмысында жасалған тұжырымдар мен ұсыныстарды қорытындылау орынды. Бұл тұжырымдардың сипаты зерттеу тақырыбымен анықталады. Жүргізілген зерттеу Қазақстандық заң ғылымы үшін қылмыстық құқық бұзушылықтарды санаттарға бөлу институтының мәні мен маңызын әзірлеу және зерттеу салыстырмалы түрде жаңа және аз зерттелген мәселе болып табылады. Зерттеу нәтижелері бойынша, әдетте, айыппұлдың көбеюі қылмыстық жазалардың алдын-алу функцияларын жүзеге асыруға ықпал етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы: практикалық нұсқаулық. – Алматы: «Норма-К» баспасы» ЖШС, 2019. – 44 б.

2 Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы: ҚР Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы № 858 Жарлығы // Казахстанская правда. – 2009. – 28 Тамыз.

3 Бытко Ю.И. Әділет және қылмыстық саясат: монография. – М.: Юрлитинформа, 2017. – 216 б.

- 4 Қылмыстық жаза: әлеуметтік-құқықтық талдау, жүйелеу және даму тенденциялары: монография / Ред.: з.ғ.д. В.Ф. Лапшина. – М.: Юрлитинформа, 2018. – 408 б.
- 5 Қазақстан Республикасының Қылмыстық құқығы: жалпы бөлім. Оқулық. Ред.: з.ғ.д., проф. И.И. Рогов, з.ғ.д., проф. К.Ж. Балтабаев. – Алматы: Жеті жарғы, 2016. – 448 б.
- 6 Борчашвили И.Ш. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсініктеме. Жалпы бөлім (1 том) / Общая часть (том 1) / Под. общ. ред. Генерального прокурора Республики Казахстан, Государственного советника юстиции А.К. Дауылбаева. – Алматы: Жеті жарғы, 2015. – 504 б.
- 7 Онгарбаев Е.А. Қылмыстардың жіктелуі және оның құқықтық маңызы. – Қарағанды: ҚР МТК ЖМ, 1996. – 148 б.
- 8 Рахметов С.М. (құрастырушы). Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының қаулылар жинағы (1968–2018 жылдар). – Алматы: «Норма-К» баспасы» ЖШС, 2018. – 760 б.
- 9 Есбулатова М. Қазақстан Республикасының Қылмыстық құқығы. Ерекше бөлім: оқу құралы (семинар). – Алматы: ҚР ПМ Алматы академиясының ОНИР және РИР. – 2017. – 327 б.
- 10 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсініктеме. – Алматы: Баспана, 1999. – 808 б.
- 11 Шнарбаев Б.Қ. Онша ауыр емес қылмыстар және қылмыстық теріс қылықтар: монография / 2-ші басылым. – Алматы: «Лантар Трейд» ЖШС, 2020. – 295 б.
- 12 Алауханов Е.О. Криминология: оқулық. – СПб.: «Заң орталығы-Пресс» баспасы. – 608 б.
- 13 Шнарбаев Б.Қ. Қазақстан Республикасының Қылмыстық құқығы бойынша онша ауыр емес қылмыстар санаты / Дисс... з.ғ.канд. – Алматы, 1997. – 190 с.
- 14 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: практикалық нұсқаулық. – Алматы: «Норма-К» баспасы» ЖШС, 2020. – 260 б.
- 15 Қылмыстық құқықтың толық курсы. Т. I: Қылмыс пен жаза / Ред.: з.ғ.д., Ресей Федерациясының еңбек сіңірген ғылым қайраткері А.И. Коробеева. – Санкт-Петербург: Р. Аслановтың «Заң орталығы Пресс» баспасы, 2008. – 1133 б.
- 16 ТМД-ға қатысушы мемлекеттер үшін модельдік Қылмыстық кодекс. Ұсынымдық заңнамалық акт // Ақпараттық бюллетеньге қосымша. – 1996. – № 10. – 86–213 б.
- 17 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. – Алматы: Заңгер, 2013. – 168 б.
- 18 Қазақстан Жаңа шындықта: іс-қимыл уақыты. Қазақстан Республикасы Президенті Қ.-Ж.К. Тоқаевтың 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы // «Казахстанская правда». – 2020. – 2 қыркүйек.
- 19 Қылмыстық құқық бұзушылық. Ресей Федерациясының Қылмыстық-құқықтық саясатының басым бағытының көрінісі және жеке тұлғаны қамтамасыз ету мәселелері / СБ.: ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету-қылмыстық-құқықтық, криминологиялық және қылмыстық-атқару саясатының басым бағыты: заң ғылымдарының докторы, профессор В.С. Комиссаровты еске алуға арналған, 2018 жылғы 31 мамыр – 1 маусым аралығында өткен XI Ресей қылмыстық құқық конгресінің материалдары. – М.: Занды ақпарат, 2018. – 752 б.
- 20 Кузнецова Н.Ф. Преступление и преступность. – М.: Изд. Моск-го ун-ва, 1969. – 232 с.
- 21 Ковалев М.И. Кеңестік қылмыстық құқық. Дәрістер курсы. – Свердловск, 1974, 214 б.
- 22 Ковалев М.И. Кеңестік қылмыстық құқықтағы қылмыс ұғымы. – Свердловск, 1987.
- 23 Қазақ КСР Қылмыстық кодексі (1986 жылғы 1 қыркүйектегі өзгерістер мен толықтырулар енгізілген Ресми мәтін). – Алма-Ата: Казахстан, 1987. – 266 б.

REFERENCES

- 1 Qazaqstan Respublikasynyñ Konstitusiasy: praktikalyq nūsqaulyq. – Almaty: «Norma-K» baspasy» JШS, 2019. 44 p. (In Kazakh).
- 2 Qazaqstan Respublikasynyñ 2010 jyldan 2020 jylǵa deingi kezeñge arnalǵan qūyqytyq saiasat tūjyrymdamasy: QR Prezidentiniñ 2009 jylǵy 24 tamyzdaǵy No. 858 Jarlyǵy // Kazahstanskaia pravda. 2009. – 28 Tamyz. (In Kazakh).
- 3 Bytko Ī.Ī. (2017) Ādilet jāne qylmystyq saiasat: monografia. M.: Īurlitinforma, 216 p. (In Kazakh).
- 4 Qylmystyq jaza: āleumettik-qūyqytyq tal dau, jūieleu jāne damu tendensialary: monografia / Red.: z.ǵ.d. V.F. Lapšina. M.: Īurlitinforma, 2018. 408 p. (In Kazakh).
- 5 Qazaqstan Respublikasynyñ Qylmystyq qūyqyǵy: jalpy bōlim. Oqulyq. Red.: z.ǵ.d., prof. Ī.Ī. Rogov, z.ǵ.d., prof. K.J. Baltabaev. Almaty: Jeti jarǵy, 2016. 448 p. (In Kazakh).
- 6 Borchaşvili Ī.Ş. (2015) Qazaqstan Respublikasynyñ Qylmystyq kodeksine tūsınıkteme. Jalpy bōlim (1 tom) / Obşaia chāst (tom 1) / Pod. obş. red. Generālnoġo prokurora Respubliki Kazahstan, Gosudarstvennoġo sovetnika iustisii A.K. Dauylbaeva. Almaty: Jeti jarǵy, 504 p. (In Kazakh).

- 7 Ongarbaev E.A. (1996) Qylmystardyń jıktelıı jáne onyń qūqyqtyq mańyzy. – Qaraǵandy: QR MTK JM, 148 p. (In Kazakh).
- 8 Rahmetov S.M. (qūrastyruśy) (2018) Qazaqstan Respublikasy Joǵarǵy Sotynyń qaulylar jınaǵy (1968–2018 jylдар). Almaty: «Norma-K» baspasy» JSS, 760 p. (In Kazakh).
- 9 Esbulatova M. (2017) Qazaqstan Respublikasynyń Qylmystyq qūqyǵy. Erekeśe bólim: oqu qūraly (seminar). – Almaty: QR IIM Almaty akademiasynyń ONIR jáne RIR. 327 p. (In Kazakh).
- 10 Qazaqstan Respublikasynyń Qylmystyq kodeksine túsınıkteme. Almaty: Baspana, 1999. 808 p. (In Kazakh).
- 11 Šnarbaev B.Q. (2020) Onśa auyr emes qylmystar jáne qylmystyq terıs qylyqtar: monografia / 2-şı basylım. – Almaty: «Lantar Treid» JSS, 295 p. (In Kazakh).
- 12 Alauhanov E.O. Kriminologia: oqulyq. SPb.: «Zań ortalıǵy-Pres» baspasy. 608 p. (In Kazakh).
- 13 Šnarbaev B.Q. (1997) Qazaqstan Respublikasynyń Qylmystyq qūqyǵy boıynśa onśa auyr emes qylmystar sanaty / Diss... z.ģ.kand. Almaty, 190 p. (In Kazakh).
- 14 Qazaqstan Respublikasynyń Qylmystyq kodeksi: praktikalyq nūsqaulyq. Almaty: «Norma-K» baspasy» JSS, 2020. 260 p. (In Kazakh).
- 15 Qylmystyq qūqyqtyń tolyq kursy. T. I: Qylmys pen jaza / Red.: z.ģ.d., Resei Federasiasynyń eńbek sıñırǵen ǵylym qairatkerı A.İ. Korobeeva. – Sankt-Peterburg: R. Aslanovtyń «Zań ortalıǵy Pres» baspasy, 2008. 1133 p. (In Kazakh).
- 16 TMD-ǵa qatysuśy memleketter úşın modeldik Qylmystyq kodeks. Üsynymdyq zańnamalyq akt // Aqparattyq búletenge qosymśa. 1996. No. 10. 86–213 p. (In Kazakh).
- 17 Qazaqstan Respublikasynyń Qylmystyq kodeksi. – Almaty: Zańger, 2013. 168 p. (In Kazakh).
- 18 Qazaqstan Jańa şyndyqta: ıs-qimyl uaqyty. Qazaqstan Respublikasy Prezidenti. Q.-J.K. Toqaeptyń 2020 jylǵy 1 qyrkúiekteǵı Qazaqstan halqyna Joldaıy // «Kazhastanskaia pravda». 2020. 2 qyrkúiek. (In Kazakh).
- 19 Qylmystyq qūqyq búzuśylyq. Resei Federasiasynyń Qylmystyq-qūqyq saiasatynyń basym baǵytynyń kórimıı jáne jeke tūlǵany qamtamasyz etu máseleleri / SB.: ulttyq qaupsızdıktı qamtamasyz etu-qylmystyq-qūqyq, kriminologialyq jáne qylmystyq-atqaru saiasatynyń basym baǵyty: zań ǵylymdarynyń doktory, profesor V.S. Komisarovty eske aluǵa arnalǵan, 2018 jylǵy 31 mamyr –1 mausym aralyǵynda ótken XI Resei qylmystyq qūqyq kongresiniń materialdary. M.: Zańdy aqparat, 2018. 752 p. (In Kazakh).
- 20 Kuznecova N.F. (1969) Prestuplenie i prestupnost'. M.: Izd.Mosk-go univ., 232 p. (In Russian).
- 21 Kovalev M.İ. (1974) Keñestik qylmystyq qūqyq. Dárister kursy. Sverdlovsk, 214 p. (In Kazakh).
- 22 Kovalev M.İ. (1987) Keñestik qylmystyq qūqyqtaǵy qylmys űǵymy. Sverdlovsk. (In Kazakh).
- 23 Qazaq KSR Qylmystyq kodeksi (1986 jylǵy 1 qyrkúiekteǵı ózgerister men tolyqtyrular engizilgen Resmi mátin). Alma-Ata: Kazahstan. 1987. 266 p. (In Kazakh).

Г.Т. АШИРОВА,*¹

м.п., докторант.

*e-mail: anuka92_92@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-8048-9920

Т.К. АКИМЖАНОВ,¹

д.ю.н., профессор.

e-mail: akimzhanovtk@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-6146-6005

¹Университет «Туран»,

г. Алматы, Казахстан

О РОЛИ ИНСТИТУТА КАТЕГОРИЗАЦИИ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В ПРОТИВОДЕЙСТВИИ ПРЕСТУПНОСТИ

Аннотация

Рассмотрены теоретические и практические аспекты значимости института категоризации уголовных правонарушений в Республике Казахстан в противодействии преступности. Авторы проанализировали современное правовое понимание и правоприменение института категоризации уголовных правонарушений с точки зрения уголовного законодательства и науки уголовного права. Авторы представили ряд рекомендаций по дальнейшему совершенствованию правоприменительной деятельности в действующем уголовном законодательстве Республики Казахстан. Трудность для правопользователей заключается, например, в том, что встречаются отдельные статьи, состоящие из нескольких частей, содержание которых может быть отнесено к различным четырем категориям преступлений (например, статьи 120, 121, 122 УК относят одновременно к

преступлениям средней тяжести, тяжким, особо тяжким; статья 143 УК – небольшой тяжести, преступления средней тяжести, тяжкие; статья 367 УК включает все четыре категории преступлений: часть 1 – небольшой тяжести, часть 2 – средней тяжести, часть 3 – тяжкие преступления и т.д.). Этот вопрос заслуживает подробного независимого исследования и понимания. В качестве положительного примера приведем правовую технику, использованную в статье 7-1 бывшего УК КазССР «понятие тяжкого преступления». Законодатель того периода четко определил понятие тяжкого преступления, поскольку составил список всех тяжких преступлений, подпадающих под эту категорию. Это позволило правоохранительным органам легче управлять событиями в процессе работы и давать правильную квалификацию для определенных совершенных преступлений, что, в свою очередь, означает правильное назначение наказания.

Ключевые слова: уголовное правонарушение, категории преступлений, преступления небольшой тяжести, преступления средней тяжести, тяжкие преступления, особо тяжкие преступления.

G.T. ASHIROVA,*¹

master of law, PhD student.

*e-mail: anuka92_92@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-8048-9920

T.K. AKIMZHANOV,¹

doctor of law, professor.

e-mail: akimzhanovtk@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-6146-6005

¹Turan University,

Almaty, Kazakhstan

ON THE ROLE OF THE INSTITUTION OF CATEGORIZATION OF CRIMINAL OFFENSES IN COMBATING CRIME

Abstract

The theoretical and practical aspects of the importance of the institute of categorization of criminal offenses in the Republic of Kazakhstan in combating crime are considered. The authors analyzed the modern legal understanding and law enforcement of the institute of categorization of criminal offenses from the point of view of criminal legislation and the science of criminal law. The authors presented a number of novelties and recommendations for further improvement of law enforcement activities in the current criminal legislation of the Republic of Kazakhstan. The difficulty for legal users lies, for example, in the fact that there are separate articles consisting of several parts, part of one article of which can be attributed to four different categories of crimes (for example, articles 120, 121, 122 of the Criminal Code refer simultaneously to crimes of medium, severe, especially grave severity; article 143 of the Criminal Code is less serious, grave means crimes of medium gravity, grave; Article 367 of the Criminal Code means all four categories of crimes at the same time: Part 1-less serious, part 2-medium gravity, part 3-serious crimes, etc.). This issue deserves detailed independent research and understanding. As a positive example, we will cite the legal technique used in Article 7-1 of the former Criminal Code of the Kazakh SSR “the concept of a grave crime”. The legislator of that period clearly defined the concept of a serious crime, since he compiled a list of all serious crimes falling under this category. This made it easier for law enforcement agencies to manage events in the process of work and to give the right qualifications for certain crimes committed, which, in turn, means the correct imposition of punishment.

Key words: criminal offense, categories of crimes, minor crimes, moderate crimes, serious crimes, especially serious crimes.